

podroban mjestopisni (topografski) opis spomenutih hrvatskih županija, Međimurja, Riječkoga kotara (Ugarsko-hrvatsko primorje), Vojne krajine (prema regimentama), Slavonije (Virovitička, Srijemska i Požeška županija) i Južne Ugarske (Bačka i Banat).

Drugi dio knjige čini Seljanov opis Bosne, sadržan u autorovu neobjavljenom djelu iz 1845. godine (235-273). Uvodni dio o Bosni ("ona pokrajina u turskoj carevini, koja u sebi Bosnu, Hrvatsku tursku i Hercegovinu sadržaje", 237). započinje zemljopisnim pregledom te zemlje, upućivanjem na njezina prirodna bogatstva (primjerice, na rudna nalazišta), gospodarske mogućnosti te – kao i u prethodnim cjelinama – osvrtom na stanovnike Bosne, na njihove običaje (promatrane u kontekstu osmanlijske vlasti), kao i na položaj kršćanskog stanovništva. Slijedi sažet pregled povijesti Bosne od doseobe naroda do suvremenog doba, a završni dio osvrta na Bosnu mjestopisni je prikaz bosanskih krajeva i gradova. Ta cjelina (te ujedno i knjiga) završava napomenom čitatelju ("Mili rode!", 274-275) prigodom završetka pripreme drugoga dijela "Zemljopisa" za tisak.

Dragutin Seljan, hrvatski domoljub i gorljivi ilirac, za svojega kratkoga života nije dočekaao objavljivanje svojih djela, a najvažnije – "Zemljopis pokrajina ilirskih" – uništeno je netom po tiskanju. Ni kasnije, sve do objavljivanja ovoga djela, hrvatska znanost nije gotovo ništa znala o Dragutinu Seljanu i o njegovim prinosima. Zaslugom ugledne zagrebačke izdavačke kuće Dom i svijet, u suradnji s Ekonomskim fakultetom u Zagrebu i autorima uvodnih studija Vladimirom Stipetićem i Mirkom Kratofilom, hrvatska je znanost, ali i šira javnost, dobila priliku cjelovito upoznati djelo koje je toliko dugo neopravdano bilo zanemareno.

"Zemljopis" Dragutina Seljana opsežna je i pomna studija koja po svojim zamislima, motrištima i porukama u potpunosti izvire iz vremena i ozračja svoga nastajanja. Opis hrvatskih zemalja, krajeva i gradova, stanovništva i njegovih tradicija te posebice gospodarskih mogućnosti kojima obiluje tada siromašna i nerazvijena Hrvatska, vjeran je dokument vremena, ali i želja i pregnuća hrvatskog domoljuba. Stoga će ovo izdanje, osim kao vrijedan izvor za znanstvenike koji proučavaju hrvatsku povijest preporodnog doba, ujedno biti i zanimljivo štivo širem čitateljstvu koje o hrvatskim zemljama u prošlosti želi spoznati nešto više.

Lovorka Čoralčić

Stijepo Obad, Serđo Dokoza, Suzana Martinović, *Južne granice Dalmacije od 15. st. do danas* (drugo, dopunjeno izdanje), Državni arhiv u Zadru, Zadar 2005., 111 str.

Državni arhiv u Zadru, jedna od građom najbogatijih arhivskih ustanova u Hrvatskoj, pohranjuje i znatnu zbirku zemljovida, važnog vrela za proučavanje povijesne geografije. U knjizi pod gornjim naslovom objavljuje se dio povijesnih zemljovida koji se odnose na južne granice Dalmacije od 15., odnosno od 17. stoljeća do suvremenog doba, a koji su najvećem dijelu javnosti bili nepoznati. S obzirom na to da se Zadar između dva svjetska rata nalazio pod talijanskom vlašću, u ovom arhivu iz tog razdoblja nije sačuvana građa za šire područje Dalmacije pa je nekoliko zemljovida posuđeno iz knjige Ljube Bobana "Hrvatske granice od 1918. do 1993. godine" (Zagreb 1993.) te iz Hrvatskoga državnog arhiva i Državnog arhiva u Dubrovniku. Za drugo izdanje te knjige (prvo izdanje: Zadar 1999.) povijesni prikaz razgraničenja na području Prevlake zaokružen je zemljovidom iz 1992. godine, nastalim kao rezultat sporazuma između Jugoslavije i Republike Hrvatske.

Knjiga započinje studijom Stijepa Obada "Južne granice Dalmacije na kopnu" (7-15). Sažeto i pregledno utvrđuju se bitne okolnosti iz povijesnog razvoja Dalmacije, Dubrovnika (Dubrovačke Republike) i Boke kotorske od početka ranoga novog vijeka do najnovijeg doba. Poglavitito se upozorava na okolnosti koje su dovele do razgraničenja i promjena granica između država u sastavu kojih su se nalazili pojedini hrvatski krajevi tijekom prošlosti (Mletačka Republika, Austrija, Osmansko Carstvo). Razmatranje toga problema tijekom dugih stoljeća povijesti pokazuje da su južne granice Dalmacije na kopnu od 15. do 20. stoljeća krojili pobjednici u ratovima i u mirovnim ugovorima. U 15. stoljeću granice su nesigurne, za protuturskih ratova promjenjive, a njihovo utvrđivanje Karlovačkim i Požarevačkim mirom pridonijet će relativnom miru i stabilizaciji. U 19. stoljeću Dalmacija je, zajedno s Bokom kotorskom i kasnije s područjem bivše Dubrovačke Republike, činila upravno, sudski, vojno i crkveno jedinstveno ustrojenu pokrajinu. Najveće je teritorijalne i granične promjene na kopnu južna Dalmacija doživjela u 20. stoljeću, za obiju Jugoslavija. U ratnom planu Crne Gore, tijekom Prvoga svjetskog rata, njezine zapadne granice trebale su sezati sve do rijeke Neretve. Velikosrpska imperijalna politika, putem svojeg satelita Crne Gore, u tri je navrata uspijevala odvojiti jug od ostalog dijela Dalmacije, odnosno Hrvatske: najprije Boku kotorsku (1922.), zatim Dubrovnik i njegovu okolicu u doba diktature kralja Aleksandra, i ponovo oružanom akcijom 1991. godine. Sve su se te situacije događale u kriznim okolnostima, za hrvatske upravne razjedinjenosti i potpune razoružanosti, kad njezine južne granice nije bilo moguće braniti.

Središnji dio knjige sadrži pregled dokumenata koji se odnose na razgraničenja u pojedinim razdobljima te preslike zemljovida. Stručni opis zemljovida i opis graničnih toponima načinili su Serđo Dokoza i Suzana Martinović. U cjelini "Južne granice Dalmacije na zemljovidima od 17. do 20. st." (17-71) u početnom se dijelu objavljuju tri povelje temeljem kojih je Dubrovačka Republika, zahvaljujući teritorijalnim ustupcima bosanskih velikaša, proširila svoj posjed u zaleđu i tako ostvarila teritorijalnu cjelovitost koju će zadržati do kraja svog postojanja na početku 19. stoljeća. Riječ je o povelji iz 1399. godine kojom je vojvoda Radič Sanković darovao Dubrovniku polje Lisac i područje od Osojnika do Imotice, zatim o ispravi iz 1419. godine kojom je Dubrovnik stekao od Sandalja Hranića istočni dio Konavala te o povelji iz 1426. kojom je dubrovačko područje prošireno na zapadni dio Konavala s Obodom i Cavtatom.

Stanje granica od 15. do 17. stoljeća predočuje prva sačuvana pomorska karta Dalmacije s prikazom granica na tom području prije Morejskoga rata (Giacomo Cantelli da Vignola, "Dalmatia maritima Occidentale e Dalmatia maritima Orientale", Rim 1689.). U sljedećem je poglavlju predočeno stanje južnohrvatskih granica u doba protuturskih ratova koncem 17. i početkom 18. stoljeća. Uza zemljovide Nicolasa Sansona (Pariz nakon 1664.) i Giustiana Emilia Alberghettija (1700.), ovdje se objavljuju i dokumenti o utvrđivanju granica između Dalmacije i Osmanskoga Carstva nakon mira u Srijemskim Karlovcima (1699.) i Požarevačkog mira (1718.) Novonastalo stanje nije se mijenjalo sve do kraja 18. stoljeća, odnosno do skončanja Mletačke Republike, pa sljedeće tri karte prikazuju stanje na granicama u tom razdoblju (karte nastale oko 1718. te iz 1785. i 1787. godine).

Granice u doba prve austrijske uprave u Dalmaciji (1797.-1805.) predočuje zemljovid Pietra Santinija ("Nuovelle carte de la parte orientale de Dalmatie", Mleci 1804.), a zemljovidi inženjera Blancharda iz 1811. godine ("Carta della Dalmazia, Stato di Ragusa e Bocche di

Cataro") i Gaetana Palme kao redaktora ("Carte des Provinces Illyriennes", Trst 1812.) prikazuju stanje granica u južnoj Dalmaciji u doba francuske uprave.

Nakon što je odlukama Bečkoga kongresa (1815.) Austrija na području negdašnje Mletačke i Dubrovačke Republike ustrojila pokrajinu, odnosno Kraljevinu Dalmaciju (od Raba do Paštrovića), stanje je granica ostalo nepromijenjeno do 1918. godine. U tom razdoblju Austrija je u više navrata kartografski obradila tu pokrajinu pa je tako sačuvan cijeli niz svjedočenja o graničnim crtama. Načinjene su karte koje su trebale utvrditi nove granice Carstva na tim prostorima, zatim karte koje prikazuju sanitarne koridore, karte koje utvrđuju pojedina područja lokalne samouprave i poreznih općina, pomorske karte i dr. U tom su odjeljku zanimljive karte F. Frieda ("Karte von Servien, Bosnien, Türkisch Croatien, der Herzegovina und dem Lande der Montenegriner", Beč 1829.), Fedora de Karacsaya ("Carte du pays de Montenegro", 1838.) i dr. U razdoblje do 1918. možemo uvrstiti i zemljovid iz 1878. godine na kojemu je prikazano stanje južnih granica nakon Berlinskoga kongresa (1878.), a u svezi s pojavom novoosnovane države Crne Gore, koja je na području između Bara i Ulcinja dobila izlaz na more (do tada u posjedu Osmanlija).

U sljedeća tri zemljovida prikazano je unutarnje razgraničenje u državi Kraljevini SHS, podjela na oblasti iz 1922. i na banovine iz 1939. godine. Prvi dio knjige završava zemljovidima koji predočuju stanje južnih granica Hrvatske nakon 1945. godine te razgraničenje između Jugoslavije i Republike Hrvatske iz 1992., temeljem kojega je potvrđena pripadnost Prevlake Hrvatskoj.

Drugi dio knjige ("Južne granice Dalmacije na austrijskim specijal-kartama", 73-100) obuhvaća pregled preciznih zemljovida koje je austrijska uprava načinila u svrhu utvrđivanja crte sanitarnoga kordona. Danas su one pohranjene u Državnom arhivu u Zadru, u zbirci Miscellanea, pod nazivom "Karte Komisije Taborović". Karte su podijeljene u dva niza. Prvi prikazuje austrijsko-tursku granicu od Kleka do Sutorine, pri čemu je ovdje (s obzirom na to da je važniji predmet interesa knjige problematika u svezi sa Sutorinom) donesen opis granice koji obuhvaća prostor od grada Dubrovnika do Prevlake, odnosno do razgraničenja sa Sutorinom. Drugi niz karata prikazuje tursko-austrijsku granicu od Sutorine do Spiča kao krajnje južne točke tadašnje austrijske Dalmacije. Za razliku od prvog niza koji je cjelovit, u drugom nizu nedostaju pojedine karte pa ih je nadomjestila vrlo pregledna karta Crne Gore iz 1829. godine. Kako priređivači napominju, sama topografija na navedenim kartama ima nedostatke u jezičnom pogledu (autori karata obično su bili stranci, toponimi su pisani u duhu ondašnjega njemačkog jezika, a neki od toponima su u međuvremenu promijenili nazive). Uz objavljivanje preslika tih karata, dragocjenih za utvrđivanje južnohrvatskog pograničja u 19. stoljeću, priređivači su donijeli i opsežnu raščlambu toponima i opis granica, zahvaljujući kojima je čitatelju i istraživaču rad na njihovoj uporabi znatno olakšan.

Monografija "Južne granice Dalmacije" vrijedan je, istraživačima i širem čitateljstvu vrlo zanimljiv prikaz hrvatskoga južnog pograničja tijekom prošlosti. Zahvaljujući preglednim i sadržajnim objašnjenjima priređivača, čitateljima postaju razvidniji brojni pojmovi i toponimi vezani za južnohrvatsko pograničje, ali i za područje Boke kotorske i drugih dijelova današnje crnogorske obale, a koji su tijekom povijesti činili i sastavni dio hrvatske prošlosti i kulture. Na kraju možemo zaključiti da je drugo izdanje monografije još jedan u nizu uspješnih izdavačkih pothvata Državnoga arhiva u Zadru, nezaobilazne pismohrane za proučavanje prošlosti hrvatskoga uzorja.

Lovorka Čoralčić